

8. Kots, T.A. (2018). *Ukrainske slovo v presi kintsia XX – pochatku XXI st.: dynamika literaturnoi normy* [The Ukrainian word in the press of the late 19th and early 21st centuries: the dynamics of the literary norm]. Kyiv: Vydavnychi dim Dmytra Buraho (in Ukr.).
9. Selihei, P. (2012). *Movna svidomist: struktura, typolohiia, vykhovannia* [Language consciousness: structure, typology, education]. Kyiv: Kyievo-Mohylianska akademiia (in Ukr.).
10. Berwick, R.C. & Chomsky, N. (2016). *Why Only Us: Language and Evolution*. Cambridge, MA: The MIT Press (in Eng.).
11. Block, N. (1995). On a confusion about a function of consciousness. *Behavioral and Brain Sciences* 18 (2), 227–247 (in Eng.).
12. Cygan, S. (2002). Zagadnienie świadomości językowej w Literaturze językoznawczej. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Folia 6. Studia Linguistica I*. S. 47 – 54 (in Pol.).
13. Fodor, J.A. (1975). *The Language of Thought*. Cambridge, MA: Harvard University Press (in Eng.).
14. Fodor, J.A. (2008). *LOT 2: The Language of Thought Revisited*. New York: Oxford University Press (in USA).
15. Gajda, S. (1987). Nauka o kulturze języka. *Polonistyka*, 8, 581–592 (in Pol.).
16. Gibson, J.J. (1979). *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin (in Eng.).
17. Markowski, A. (1992). *Polszczy znakońca XX wieku*, Warszawa (in Pol.).
18. Markowski, A. (1998). *Postawy użytkowników wobec języka*. Warszawa (in Pol.).
19. Montemayor, C. & Haladjian, H.H. (2015). *Consciousness, Attention, and Conscious Attention*. Cambridge, MA: MIT Press (in Eng.).
20. Němcová, E. *Jazykové postoje ako indikátor jazykového vedomia*. Retrieved from https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/133372.pdf (in Pol.).

УДК 811.161.2'373.46'374

<https://orcid.org/0000-0002-8605-0388>

<https://orcid.org/0000-0001-6309-0363>

<https://orcid.org/0000-0003-3950-8541>

<https://orcid.org/0000-0001-8393-4615>

О.І. ВАСЕЦЬКА, І.А. КАЗИМИРОВА, Ю.А. ЧЕРНОБРОВ, Н.О. ЯЦЕНКО

м. Київ, Україна

ІСТОРІЯ ТЕРМІНА В СЛОВНИКУ

У статті описано алгоритм укладання «Історичного словника лінгвістичних термінів» – праці, у якій буде представлено формальну й семантичну еволюцію термінів українського мовознавства від найдавніших часів до середини XX ст. Схарактеризовано всі етапи роботи над таким словником – від добирання джерел фактичного матеріалу до формування словникової статті. Подано фрагменти реєстру, зразки лінгвістичних профілів окремих джерел, діахронійних когнітивних карт лінгвістичних термінів, а також окремі словникові статті.

© О.І. ВАСЕЦЬКА, І.А. КАЗИМИРОВА, Ю.А. ЧЕРНОБРОВ, Н.О. ЯЦЕНКО, 2023

Ключові слова: лінгвістичний термін, реєстр словника, лінгвістичний профіль джерела, діахронійна когнітивна карта лінгвістичного терміна, словникова стаття.

«Історичний словник лінгвістичних термінів» – праця, у якій плануємо зреалізувати ідею сучасної лексикографії про створення словників активного типу, орієнтованих не лише на фіксування семантики, а й на відображення динаміки слова в процесі його функціонування. Словник повною мірою втілюватиме завдання інтегрального опису мови, коли слово постає не лише як лексична одиниця, а також як елемент, пов'язаний із духовною та матеріальною культурою етносу.

I етап роботи – добирання джерел фактичного матеріалу. До джерельної бази вивчення еволюції лінгвістичної термінології української мови вводимо т. зв. вторинні джерела, розподілені за такими групами: 1) граматики й підручники; 2) словники й енциклопедії; 3) монографії та наукові статті з лінгвістичної проблематики (докладніше: Казимилова, 2021).

II етап роботи над словником – створення діахронійного корпусу лінгвістичних текстів ISTLING. Призначення корпусу – слугувати джерелом відомостей про історію лінгвістичних термінів української мови, проте до нього входять джерела не лише українською, а й польською, німецькою, російською та ін. мовами з огляду на їхню роль у формуванні й становленні лінгвістичної термінології української мови.

На першому етапі роботи над корпусом створено електронний архів лінгвістичних текстів (масив електронних, сканованих та набраних видань), що згодом буде трансформовано в електронну бібліотеку лінгвістичних текстів. Наступний етап – розмічування текстів за типами вміщеної в них інформації, важливої для користувачів, що дасть змогу використовувати корпус як інформаційно-довідкову та дослідницьку систему.

Сучасний корпус текстів має низку ознак, що вирізняють його з-поміж звичайних колекцій текстів в електронній формі (електронних бібліотек, архівів): репрезентативність, автентичність, відібраність, збалансованість, машиночитаність. Репрезентативність створюваного корпусу ISTLING полягає в максимальній представленості в ньому текстів, що містять лінгвістичні терміни окресленого періоду. Автентичність передбачає добирання реально створених носієм(-ями) мови писемних текстів, зі збереженням авторського написання формальних варіантів лінгвістичного терміна. Добірність забезпечено застосуванням чітких правил екстрагування даних, що відповідають обраній стратегії побудови корпусу, мотивовані типом корпусу та метою його створення. Принцип збалансованості зреалізовано за допомогою добирання до корпусу текстів пропорційно до їхньої кількості в тому чи тому періоді: якщо давня історія терміна відображена в поодиноких зразках текстів («Буквар» Івана Федорова, граматики Мелетія Смотрицького та Лаврентія Зизанія тощо), то, відповідно, і їхня репрезентація в корпусі нечисленна; пізніші періоди становлення та розвитку лінгвістичної терміносистеми представлено значною кількістю праць. Ураховано також територіальний принцип: корпус міститиме граматики, створені й у Галичині, і в Наддніпрянській Україні тощо.

III етап – укладання лінгвістичних профілів джерел – попередніх узагальнювальних відомостей про особливості використання в цих джерелах мовознавчих термінів (докладніше: Казимилова, 2020).

Зразок лінгвістичного профілю джерела

Лінгвістичний профіль «Граматики...» Я. Неврлі

Неврлі, 1937 – Неврлі Я. Граматика й правопис української мови (Фонетика й морфологія): підручник для середніх шкіл і самонавчання). Ч. I. Ужгород: Накладом Івана Романа, Друкарня «Викторія» 1937. 76 с.

Неврлі, 1938 – Неврлі, Я. Граматика української мови. Частина друга. Складня (Синтакса). Ужгород, 1938. 53 с.

Синтаксичні терміни подано за матеріалами статті (Симкович, 2005: 120–134).

1. *«Зовнішня» критика джерела.* 1. *Час створення джерела.* 1937 рік. 2. *Місце створення джерела.* м. Ужгород. 3. *Історико-культурна та мовна ситуація в регіоні створення джерела.* У період між двома світовими війнами Підкарпатська Русь, опинившись у складі Чехословаччини, потребувала розв'язання питання практичного вжитку української мови на офіційному рівні й у шкільництві. Кожний із державно-політичних режимів у Закарпатті на свій лад проводив мовно-освітню політику через школи. Виникали дискусії щодо збереження української мови на територіях, що входили до складу інших держав. Більшість населення Закарпаття, що входило до складу Чехословацької Республіки (ЧСР), становили українці, які прагнули спілкуватися та навчатися рідною мовою й також користуватися нею на офіційному рівні (Купрій & Тиміш, 2022).

4. *Автор джерела, його вік, освіта, світоглядні позиції тощо.* Неврлий Ярослав Фердинандович (17 червня 1886, с. Кабарівці, нині Тернопільського р-ну Тернопільської обл. – 20 лютого 1958, Братислава) – педагог та мовознавець чесько-українського походження. У Чернівцях закінчив німецьку класичну гімназію (1908) і вступив на філософський факультет університету, де 1914 склав державний іспит для викладання німецької та латинської мови. Після Першої світової війни працював викладачем німецької та латинської мов у середніх школах і лектором у вищих та фахових закладах освіти (серед учнів – О. Довженко, Г. Майфет, Г. Еп'к). На початку 20-х рр. – перекладач у наркома освіти України М. Скрипника, водночас викладав німецьку мову на Всеукраїнських курсах для українських дипломатів у Харкові. 1931 р. заочно закінчив педагогічний факультет Харківського Інституту народної освіти (спеціальність «українська мова й література»). 1933 р. виїхав до Чехословаччини, де одержав посаду професора української мови й педагогіки Ужгородської дівочої учительської семінарії. Автор першого підручника української мови з фонетичним правописом «Граматика української мови» (ч. 1–2, Ужгород, 1937–38 р.; Подебради, 1941 р.). Після угорської окупації Закарпаття 1939 р. виїхав до Чехії, де спочатку був професором німецької та латинської мов німецької гімназії в Оставі, а потім працював в українській гімназії в Дрогобичі. Після Другої світової війни працював на Пряшівщині: став першим учителем української мови в Російській гімназії в Меджилабірцях, а від 1956 р. вів курси української мови в Пряшеві (Данеш & Мушинка, 2021).

5. *Мотиви та обставини створення джерела.* Складність засвоєння учнями історико-етимологічного правопису української мови посприяла створенню підручника української мови фонетичним правописом. «... В ньому переважає принцип живої мови (її звуків) над відмерлими нормами старослов'янщини. <...> Сьогодні всюди, де тільки живе український нарід, пишуть фонетичним правописом (Неврлі,

1937: 5). 6. *Оцінка джерела в мовознавчих працях* (не знайдено). 7. *Праці, які лягли в основу аналізованого джерела*. «Цей підручник було побудовано на підставі останніх граматики української мови, які вживались у Радянській Україні. Ця граMATика давала можливість ознайомлення з нормами української літературної мови не лише шкільній молоді, а й широким колом української інтелігенції, що вже з початку 30-х років вживала фонетичний правопис» (Штець, 1969). Обидві частини граматики укладені «...за учбовими основами, що приписані для наших (тобто закарпатських) шкіл середнього типу» (Неврлі, 1938: 3). «У передмові до другої частини граматики автор окреслює її джерельну базу, тобто зазначає літературу, яка під час написання граматики слугувала для нього кодифікаційним джерелом лексики, фразеології, фонетики, граматики, правопису, термінології. За основу взято: “Російсько-український словник” – словник Української Академії наук, що виходив у 1924–1933 рр. за ред. акад. А. Кримського; “Український правопис із словником” М. Возняка (Львів, 1929 р.); “Норми української літературної мови” Олекси Синявського (1937 р.), “ГраMATика української мови” Василя Сімовича, відомого вченого з Галичини. ... Граматику В. Сімовича Я. Неврлі назвав фундаментальною. За джерело літературної норми Я. Неврлі послужили й праці визначного мовознавця І. Огієнка, зокрема його підручники з української мови та періодичні видання» (Симкович, 2005: 126).

У передмові «автор підкреслює, що його підручник спирається на всеукраїнський правопис, тобто на український правопис, затверджений Всеукраїнською Академією наук у 1927 році: «Обидві граматики складено за тим правописом, що його ухвалила Всеукр. Академія Наук (Україна) 1927 р. Цей правопис прийняло також Наукове Т-во ім. Шевченка (Галичина)» (Симкович, 2005: 126–127).

II. «Внутрішня» критика джерела. 1. *Повнота охоплення мовних ярусів*. Представлено всі мовні яруси. 2. *Терміни на позначення мовознавчих понять, їхня ієрархічна організація: «язичіє»* (літературний жаргон) (4)¹¹, 1. *відмінок* (25), 2. *відм. множини* (14), 2. *відмінок однини* (26), 2. *відм. однини* (26), 3. *відм. однини* (27), 3. *відм. одн.* (27), 4. *відм. однини й множини* (27), 4. *відм. множ.* (30), *п'ятий відмінок* (27), 5. *відм.* (27), 6. *відм. множини* (29), *шостий відмінок* (31), 7. *відмінок однини* (34), 1. *особа* (37), 2. *особа* (37), 3. *особа* (37), 2. *особа* (46), 3. *особа* (46), 32 *великі й 33 малі букви* (9), *авторові слова* (Н.–С.: 131)¹², *апозиція* (Н.–С.: 130), *архаїчні букви ь, ъ, ы* (9), *атрибути* (Н.–С.: 130), *буква (літера)* (6), *буква і (йі)* (9), *вигуки* (22), *вимова* (15), *випад співзвуків д, т* (18), *вираз* (6), *висказовий: що* (61) (сполучник – авт.), *висновні сполучники* (61), *вищий або другий ступінь* (36) (якості або порівняння – авт.), *віддієслівний іменник* (14), *іменник віддієслівний* (33), *віддієслівні йменники* (33), *віддієслівний прикметник* (Неврлі 1937: 37), *відкритий склад* (15), *відміна (деклінація)* (25), *відміна слова* (15), *відмінки* (25), *відмінні частини мови* (22), *відносні займенники* (38), *вказівні* (37) (займенники – авт.), *вказівні частки* (62), *вставне о* (28), *вставні речення* (Н.–С.: 130), *вставні слова* (Н.–С.: 130), *головне бажальне речення* (Н.–С.: 130), *головне викликове речення* (Н.–С.: 130), *головне заперечне речення* (Н.–С.: 130), *головне наказове речення* (Н.–С.: 130), *головне оповідне речення* (Н.–С.: 130), *головне питальне речення* (Н.–С.: 130), *головне пряме речення питання* (Н.–С.: 130), *головне речення* (Н.–С.: 130), *головні частини речення* (6), *голосна (самозвук)* (10), *голосний звук* (53), *гортанний приголосний: г* (11), *граMATика* (4), *граMATичний підмет* (Н.–С.: 130), *групи або частини мови* (21), *губні приголосні: п, б, в, ф, м* (11), *давальний відмінок* (26), *давнє о-е* (15),

¹¹ Тут і далі наводимо лише сторінку в джерелі.

¹² Тут і далі терміни, взяті зі статті М. Симкович, подаємо в скороченні: Н.–С.: із зазначенням сторінки в статті.

дальші відмінки (31), двійне число або двоїна (дуаліс) (27), двозвук (15), двокрапка (:)
 (72), двокрапки з лапками (71), двоскладові слова (63), дзвінки приголосні (12), дієзміна
 (52), дієйменник (47) (сучасн. інфінітив, неозначена форма дієслова), дієйменниковий
 пень (53), дієйменникові наростки (47), дієприкметник (22, 48), дієприкметниками
 страждального стану (49), дієприкметник стражд. стану (55), дієприкметникові
 форми (37), дієприсл. часу минулого (56), дієприслівник (49), дієприслівник часу тепе-
 рішнього (49), дієприслівник часу тепер. (55), дієслівні наростки (23), дієслівні пні (23),
 дієслово (45), дієслово I. відміни (50), дієслово II. відміни (50), дійсний або прямиий спо-
 сіб (46), діялект чи народній говір (5), діяльний стан дієслова (47), доброзвучність.
 у-в; і-й (17), додаток прикметниковий (39), доконані дієслова (45), допоміжні дієсло-
 ва (46, 52), допустова сполука рівнорядно-зложених речень (Н.-С.: 130), допустові
 сполучники (61), дужки ( ) (72), еліптичне речення (Н.-С.: 130), еднальна сполука рівно-
 рядно-зложених речень (Н.-С.: 130), еднальні (або сполучні) (60) (сполучник – авт.),
 живі іменники (24), іменник живий (24), жіноча відміна (25), жін. відміна (31), жіно-
 чий рід (25), задньопіднебінні приголосні: к, г, х, й (11), займенники (21), займенникові
 наростки (23), закінчення (19), закритий склад (15), заперечні прислівники (59), захід-
 ньо-словянські мови (3), збірні (42) (числівники – авт.), збірні іменники (24), збірні
 (гуртові) іменники (26), звичайний або перший ступінь (36) (якості або порівн. – авт.),
 зворотні (38) (займенники – авт.), зворотні дієслова (45), звуки (6), звукосполучення
 здн, ждн, стн (18), звучня або фонетика (6), звязковий звук (50), злиті двозвуки або
 аффрикати ч, ж, дж, ц, дз, а саме: ч=t+ш, дж=d+ж, ц=t+c, дз=d+z (11), зложене
 речення (Н.-С.: 130), зменшені наростки (20), змислові (конкретні) іменники (24), змі-
 на к, г, х переходять перед і в ц, з, с (21), змякшуючі голосні звуки: я, є, і, ї, ю (11), знак
 оклику або окличник (!) (72), знак питання або питальник (?) (72), знахідний відмінок
 (26), зниження (арза) (Н.-С.: 131), зубні приголосні: т, д, с, з, ц, дз, дж, (р, л) (11), іме-
 на (22), імена власні (14), іменник (6), йменник (6), ім. (28), іменник збірний (33), імен-
 ники множинні жіночого роду (34), множинні жін. р. (34), множинні (35), іменники
 множинні чоловічого роду (34), іменникове пояснення (предмет), йменникове пояснен-
 ня (предмет) (7), іменникове пояснення (Н.-С.: 130), іменниковий додаток (Н.-С.: 130),
 іменникові наростки (23), індо-європейська сім'я мов (3), історично-етимологічний
 правопис, етимологічний правопис, старо-український правопис, максимовичівка, фо-
 нетичний правопис, науковий правопис (5), йотовані голосні я, є, і, ї, ю (11), кількісні або
 головні (42) (числівники – авт.), кличний відмінок (26), корінне о уподібнилось до а
 (13), корінь слова (14), крапка (.) (72), крапки (...) (72), лапки або знаки наведення („“) (72),
 літературна мова (4), логічний підмет (Н.-С.: 130), матеріальні (24), матеріальні
 (масові) (26), матеріальні прикметники (35), минулий час (53), місцевий відмінок (26),
 мішана відміна жіночого роду (32), множина (25), множинні або багаторазові (42)
 (числівники – авт.), мова (6), морфологія (6), морфологія (21), наворотні дієслова (45),
 на́голос (´). (10), наголос сталий (10), назовний відмінок (26), найвищий чи третій
 ступінь (36) (якості або порівняння – авт.), наказовий спосіб (46), спосіб наказу (52),
 наказові частки (62), намірова сполука рівнорядно-зложених речень (Н.-С.: 130),
 намірові сполучники (61), народні говори (15), народня мова (4), наросток (22),
 наслідкова сполука рівно-рядно-зложених речень (Н.-С.: 130), наслідкові сполучники
 (61), невизначені (43) (числівники – авт.), невідмінні частини мови (22), недоконані
 дієслова (45), неживі іменники (24), неокреслені або складені займенники (38), займен-
 ники неокреслені (42), неперехідні (45), неперехідні дієслова (45), непрорізний (неясний)
 приголосний звук (13), непряма мова (Н.-С.: 131), нерівнорядно-зложене речення
 (Н.-С.: 130), неясні звуки (13) (сучасн. ненаголошений голосний), ніяка відміна (25),

ніякий рід (25), ніякий рід (середній) (32), носові приголосні: м, н (11), о, е випадне (15), обіпільні дієслова (45), обособні сполучники (61), обставини місця, часу, способу (7), однина (25), односкладові слова (15), означення (Н.–С.: 130), окреслені (означені) (38), займенники окреслені (означені) (41), орудний відмінок (26), основні частини речення (Н.–С.: 130), особа (46), особові займенники (37), пень (23), передминулий час (53), передньопіднебінні приголосні: й, ть, дь, сь, зь, ць, нь (11), перехідні (45) (дієслова – авт.), перехідні дієслова (45), переходні дієслова (45), перелічені частки (62), періода (Н.–С.: 131), періода багаточленова (Н.–С.: 131), періода відносна (Н.–С.: 131), періода двочленова (Н.–С.: 131), періода одночленова (Н.–С.: 131), письмо (4), питальна сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 130), питальне залежне речення (Н.–С.: 130), займенники питальні (40), питальні сполучники (61), питальні частки (62), південно-словянські мови (3), підвищення (теза) (Н.–С.: 131), підмет (6), діяльник (45), діяльник (підмет) (45), плавні приголосні: л, р (11), пні іменні (23), побічне висказове сполучникове речення (Н.–С.: 130), побічне відносне речення (Н.–С.: 130), побічне з'ясувальне речення (Н.–С.: 130), побічне питальне речення (Н.–С.: 130), побічне підметове висказове сполучникове речення (Н.–С.: 130), побічне підметове речення (Н.–С.: 130), побічне предметове висказове сполучникове речення (Н.–С.: 130), побічне предметове речення (Н.–С.: 130), побічне прикметникове висказове сполучникове речення (Н.–С.: 130), побічне прикметникове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове місцеве речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове наслідкове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове порівняльне спосібове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове припустове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове причинове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове спосібове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове спосібове чисто-спосібове речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове умовне речення (Н.–С.: 130), побічне прислівникове часове речення (Н.–С.: 130), побічне присудкове речення (Н.–С.: 130), побічне речення без сполучників (Н.–С.: 130), побічне сполучникове речення (Н.–С.: 130), повне речення (Н.–С.: 130), повні форми (35) (прикметників – авт.), повноголосся (12), подвоєння приголосних (14), польська мова (12), помякшений приголосний (16), порівняльна сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 130–131), порівняльні сполучники (61), пояснювальна сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 131), пояснювальне слово (49), пояснювальний додаток (Н.–С.: 130), пояснювальні члени (Н.–С.: 130), правопис (1937: 5), прасловянська мова (3), предмет (Н.–С.: 130), приголосна (14), приголосна відміна ж. р (31), приголосна відміна ніякого роду (33), приголосні (співвзвуки) (11), придаток (Н.–С.: 130), прийменник (22), прийменники з двома й трьома відмінками (57), прийменники з одним відмінком (57), прикладка (Н.–С.: 130), прикметник (20), прикметник м'якої відміни (41), прикметник твердої відміни (41), прикметникове пояснення (придаток) (7), прикметникове пояснення (Н.–С.: 130), прикметниковий додаток (Н.–С.: 130), прикметниковий наросток (37), прикметникові наростки (23), прикметникові форми (21), приросток (префікс) (22), приставка (17), приросток с (18), присвійні (38) (займенники – авт.), присвійні прикметники (35), присл. міри (59), присл. причини (59), присл. способу (59), прислівники (22), прислівники місця (59), прислівники часу (59), прислівникове пояснення (означення) (7), прислівникове пояснення (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток допусту (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток засобу (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток місця (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток наміру або мети (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток причини (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток способу (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток ступеня й міри (Н.–С.: 130), прислівниковий додаток часу

(Н.–С.: 130), прислівникові словосполучення (69), приставні й вставні звуки (18), присудок (6), присудок (Н.–С.: 130), притакливе речення (Н.–С.: 130), притакливі прислівники (59), причинова сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 131), причинові сполучники (61), прізвища (20), промовчане речення (Н.–С.: 130), проривні приголосні: *п, б, м, н, к, г, т, д* (11), просте непоширене речення (Н.–С.: 130), просте поширене речення (Н.–С.: 130), просте речення (Н.–С.: 130), простий пень (23), прості (43) (числівники – авт.), прості прийменники (58), протинка (кома) (.) (72), протиставна сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 131), пряма мова (71), пряма мова (Н.–С.: 131), речення (6), риска (–) (72), рівнорядно-зложене речення (Н.–С.: 130), рід (25), родовий відмінок (26), розділка (–) (72) (сучасн. дефіс – авт.), розділові знаки (17), розділові знаки (72), роззів (*гіятус*) (18), розподільні (42) (числівники – авт.), розставні (роздільні) сполучники (61), рухомий наголос (10), рядові чи порядкові (42) (числівники – авт.), середник (;) (72), середній стан дієслова (47), синівські назви (20), синонімічні (подібнозначні слова) (68), склад (6), складений пень (23), складені (43) (числівники – авт.), складені прийменники (58), складені слова (14, 69), складня або синтакса (6), скорочені форми (35) (прикметників – авт.), слова (лексика) (4), словозміна (21), сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 130), сполучення *дж, дз* (13), сполучник (22), способи дієслів (46), стан дієслова (47), старе ненаголошене *о* (33), старе *о-е* (31), старі й нові букви (9), староболгарська мова (4), страждальний (або пересмний) стан дієслова (47), предметний стан дієслова (47), ступені якості прикметників (36), ступені якості або порівняння (36), ступінювання прислівників (60), стягнене речення (Н.–С.: 130), східньо-словянські мови (3), тверда жіноча відміна (30), тверді голосні звуки: *а, е, и, о, у* (*і*) (11), теперішній час (49), тепер. час (49), тихі приголосні (12), у 2. і 3. ступені прикметники (20), українська (стара) літературна мова (4), український алфавет (*Абетка*) (9), умовна сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 131), умовний спосіб (46), умовні сполучники (61), уподібнення *о до а* (13), уявні (абстрактні) іменники (24), уявні йменники (26), форма минулого часу (46), форма передминулого часу (46), фразеологічні звороти (4), церковно-словянська мова (12), час майбутній доконаний (55), часова сполука рівнорядно-зложених речень (Н.–С.: 131), часові сполучники (61), частини мови (6), Частини Речення (6), частка (виявник) (22), чеська мова (12), числівники (21), числівникові наростки (23), число (25), чиста основа (29), чоловіча м'яка відміна на *-ь, -й, ар, -ир* (28), чоловіча тверда відміна (25), чоловічий рід (25), чол. р. (30), чужа мова (72), чужі слова (10) (сучасн. слова іношомовного походження), шелесні приголосні: *ч, ж, ш, щ* (11), *ь* (*ір* або знак м'якшення) (9), *ь* був півголосний (15), якісні прикметники (35).

3. Орієнтація автора на питому українську / запозичену лексику на позначення мовознавчих понять. Я. Неврлі уживає переважно питомі терміни, а також інтернаціональну лексику, яка вже закріпилася в українському мовознавстві на той час.

4. Особливості вживання лексичних одиниць на позначення мовознавчих понять у тексті джерела, їхня парадигматика й синтагматика.

Я. Неврлі зауважив: «Правопис, термінологія, мова й граматичні правила моїх граматики є ті самі, що їх загально вживається в українській літературі (за винятком апострофа, якого за наших умов праці не можна було вживати)» (Неврлі, 1938).

У Граматиці виявлено варіантність терміноодиниць, зокрема простежено різну частотність вживання тієї чи тієї тотожної за значенням одиниці.

На думку М. Симкович, терміни *виявник, чоловіча м'яка відміна, чоловіча тверда відміна, передньопіднебінні* – неологізми (Симкович, 2005: 132).

Аналіз лінгвістичних джерел за вказаними параметрами уможливило дослідження історії лінгвістичного терміна в мовознавчому тексті з урахуванням його контекстуального оточення і багатства синтагматичних та парадигматичних зв'язків. Лінгвістичний профіль джерела / праць є фактичною джерельною основою словникових статей історичних словників лінгвістичних термінів різних жанрів.

Важливим складником словника є його реєстр. Особливістю реєстру історико-термінологічного словника є необхідність представлення в ньому максимально повного переліку лінгвістичних термінів обраного часового відтинку. Реєстровою одиницею постає кожен термін (навіть якщо він у корпусі трапляється лише один раз), зафіксований у джерелах. Наприклад, сучасний термін *фонетика* репрезентований у реєстрі такими формальними різночасовими варіантами: *звуки, зв'язокслівіє, зв'язоксловьє, звучня, набка о зв'язкахъ, наука про звуки, наука про форми звука, фонетика*. Водночас терміни, що номінують сучасні напрями розвитку фонетики як науки, у реєстрі не подано; їх буде наведено лише безпосередньо в словниковій статті як термінологічні одиниці, що виникли внаслідок спеціалізації та автономізації семантичних компонентів: *загальна, історична, фізіологічна (акустична фонетика, артикуляційна фонетика), експериментальна, описова фонетика, сегментна фонетика, суперсегментна фонетика* тощо. Чинниками, що визначають характер наповнення реєстру історико-термінологічного словника, крім суто лінгвістичних, є культурні, історичні, етнографічні та інші критерії добору та опису слова.

Завдання реєстру – не лише подати зафіксовану в текстах досліджуваного періоду лексему, але й цілісно представити термін та його варіанти, словотвірні зв'язки, граматичні форми (вибірково), вживання в текстах у різні періоди, фіксацію в словниках.

Зразки фрагментів реєстру

Сучасний термін	Діахронійні варіанти терміна
Ім'єнник	именникъ іменникъ іменныкъ имя существительное има іменник ІМ'ЄННИК іменник іменникъ іменяк ім'я самостійне ім'я суще йменник ймення річеве м'єннєя речей п'єдмет'євникъ предметник речівник св'єцникъ сущникъ

Грамáтика	ГРАМА́ТИКА граматикниѧ граматикнїѧ грамматика грамотникниѧ мовниця письменниця
Фонéтика	Звѣкословїе звукословье звучнѧ звуки наѣвка о звѣкахѣ наука про звуки наука про форми звука ФОНÉТИКА
Синтаксис	Сунтаѣѧ сунтаѣѧѧ сунтаѣѧ(ѧ) сочиненїе сочиненїе сочинене сунтаѣѧ(ѧ)ѧ сочиненїя словосочиненїе словосочиненїе словосочиненье словосочиненье складнїе складна сїнтаксїс синтаксись синтакса ладня слів складнѧ складня СІНТАКСИС

Термінний матеріал, зібраний у лінгвістичних профілях джерел словника, узагальнюємо в діяхронійних когнітивних картах, тобто в системі представлення лінгвістичних знань, що відображає процеси концептуалізації і категоризації лінгвістичного терміноконцепту в проєкції на лінгвістичний термін, який його номінує.

Зразки діяхронійних когнітивних карт лінгвістичного терміна

Імєнник. 1. Термін – номінант терміноконцепту та його дефініція. *Імєнник* – частина мови, яка означає предмет або явище, що сприймається як предмет (УМЕ, 2007: 225); частина мови, ядро якої характеризується загальнограматичним значенням предметності (субстанції) і типовою функцією підмета й додатка (Селіванова,

2010: 194). 2. Етимологія терміна. Сучасний термін *імєнник* утворено від буквально перекладеного з грецької мови терміна *ιμα* (*όνομα*). 3. Перша фіксація в лінгвістичних джерелах (за можливості). У нашому матеріалі термін уперше зафіксовано в граматиці О. Партицького з незвичним наголосом – *імєнникъ*; паралельно подано також термін *свѣцникъ* (Партыцкій, 1873). 4. Діахронія концептуалізації терміноконцепту: а) формальна: *ιμα* (Зизаній, 1596; Смотрицький, 1619), *имѧ существительное* (Головацький, 1849; Осадца, 1864), *существительное имя* (Огієнко, 1908), *мєння речей* (Наські гр., 1862; Сл. Ум., 1897), *свѣцникъ* (Пр. гр., 1862; Шашкевич, 1865; Дячан, 1865; Сл. Парт., 1865; Лепкій, 1870), *суцникъ* (Ог. хр., 1881; Сл. Желех., 1886; Верхр., 1902), *предметѡвникъ* (Дячан, 1865), *імєнникъ* (Партыцкій, 1889); *имєнникъ* (Огоновський, 1889), *імєнник* (Охр., 1900; Коцовський, 1904; Р. пр., 1904; Попович, 1897; Залозний, 1906), *имєнникъ* (Гарайда, 1941), *імєнныкъ* (Сл. Тимч., 1897, 1899), *ім'я суще* (Крымській, 1907), *ім'я самостійне* (Крымській, 1907), *речівник* (Тимченко, 1907), *імєнник* (Синявський, 1922: 2; Сімович, 1924: 13); *імєння річеве* (Крымській, 1907), *імєнник* (Горецький & Шаля, 1929), *імєнник* (СЛТ КР, 1957; СЛТ ГО, 1985; Єрм., 2001; Селіванова, 2010; ЕУМ, 2007), *імєняк*, *предметник* (Вихованець, 2005); б) семантична: перші граматики слов'ян механічно перенесли на слов'янський ґрунт грецьку класифікацію частин мови (ім'я, дієслово, прикметник, член, займенник, прийменник, прислівник, сполучник), просто переказавши чи скалькувавши назви частин мови (Москаленко, 1959: 80–81). Термін *ιμα* тривалий час уживали на позначення групи частин мови – іменника, прикметника й числівника, і лише Й. Левицький уперше чітко поділив *ιμα* на три групи: *свѣществительїѧ*, *прилагательїѧ*, *числительїѧ* (Левіцкій, 1850). У сучасній українській мові збереглася традиція виокремлювати іменні частини мови – *імєнник*, *прикмєтник*, *числївник* і *займєнник*, а власне термін *імєнник* належить до класу лексем із консервативною, стійкою семантичною структурою, яка не зазнала суттєвих змін у процесі семантичної еволюції відповідного терміноконцепту.

Фонетика. 1. Термін – номінант терміноконцепту та/ або його дефініція. *Фонетика* – 1) звукова будова мови; 2) розділ мовознавства, що вивчає звуковий бік мови (УМЕ, 2007: 792; Селіванова, 2010: 756). 2. Етимологія терміна. Термін запозичено, очевидно, з німецької мови; створений у ХІХ ст. на ґрунті грецького *φωνητικός* “звуковий, голосовий”, пов’язаного з *φωνήτος* “що виражається словами”, і далі з *φωνεῖν* “говорити ясно, виразно”, *φωνή* “звук, голос” (ЕСУМ 6: 117–118). 3. Перша фіксація в лінгвістичних джерелах (за можливості). У нашому матеріалі термін уперше зафіксовано в граматиці Є. Тимченка (Тимченко, 1907). 4. Діахронія концептуалізації терміноконцепту: а) формальна: *звѣксловїє* (Осадца, 1864: 1), *звѣксловье* (Дячан., 1865: 2), *звучїя* (Возняк, 1911: 84; Тимченко, 1907: 1; Сімович, 1918: 37), *звуки* (Руска граматика, 1893: 7), *наѡка ѡ звѣкахъ* (Партыцкій, 1873: 3), *наука про звуки* (Огоновський, 1889; Панькевич, 1936), *наука про форми звука* (Тимченко, 1907: 1), *фонетика* (Верхр., 1913: 17; Тимченко, 1907: 1; Горецький & Шаля 1929: 5; Гарайда, 1941: 9; Крымській, 1922: 114; Огієнко, 1917; Огієнко, 1935: 3); б) семантична: поняття фонетики розвинулося з прос(з)одії, теорії віршування, описаної в давніх слов'янських граматиках (Смотрицький; Зизаній). У граматиці Аполлона Діскола (ІІ ст. н. е.) слово *ρῥῶν* вживалося в значенні звукового складу слова. Досить довго фонетику розглядали як учення про звуки й учення про склад слова. Тепер цей термін означає науку, що вивчає звукову й фізіологічну природу основних мовних одиниць певної мови, передусім фонем, а також досліджує правила видозмін цих фонем і їх взаємозв'язків (Москаленко, 1959: 37). Сучасний розвиток фонетики відбувається за рахунок спеціалізації та автономізації семантичних компонентів: *загальна*, *історична*, *фізіологічна* (*акустична фонетика*, *артикуляційна*

фонетика), експериментальна, описова фонетика, сегментна фонетика, супер-сегментна фонетика тощо. 5. Діахронія лексичної категоризації терміноконцепту: традиційно фонетика була складником граматики: М. Осадца виокремлює фонетику (у його термінології – *звѣксловіє*, *Lautlehre*) поряд із такими частинами граматики – *словообразованье*, *Wortbildungslehre*; *видословіє*, *Formenlehre*; *словосочиненье*, *Wortfügungslehre* (Осадца, 1864: 1); Ом. Партицький ділить граматику на 3 частини – *надка о звѣкахъ*, *надка о словахъ*, *надка о реченяхъ* (Партицькій, 1873: 3); «Руска граматика» С. Смаль-Стоцького і Ф. Гартнера містить такі частини: *Звуки*, *Букви*, *Словотворене*, *Відмінюванє*, *Складня* (Руска граматика, 1893: 177–179); Є. Тимченко поділяє граматику на *науку про форми звука*, чи *фонетику* (звучню); *науку про форми слова*, чи *морфологію*, що поділяється на *словотворення* і *словозміну*; *науку про форми речення*, чи *складню* (Тимченко, 1907: 1); П. Горецький та І. Шаля виокремлюють *фонетику*, *морфологію* та *синтаксу* (Горецький & Шаля, 1929: 5). 6. Текстове представлення терміноконцепту в діахронії (матеріал не надає можливості представити цей фрагмент когнітивної карти). 7. Модель внутрішньо- та міжгалузевих системних зв'язків терміноконцепту. «Особливістю фонетичної термінології є те, що в ній теоретичні і практичні аспекти дослідження переплетені, її поняттєво-термінологічний апарат перебуває в активній взаємодії з такими підсистемами, як лінгвістика (орфоєпія, графіка, орфографія, а також лексикологія, граматика (морфологія та синтаксис) і стилістика), так і прикладні сфери – біології (анатомії, фізіології, нейрофізіології), фізики, психології, логіки, афазіологія й логопедія, фізична акустика й психоакустика; техніка зв'язку; теорія інформації; кібернетика й інформатика; статистика; метрика й версифікація; теорія спілкування; когнітологія; психологія; соціологія; історія; етнографія; культурологія; естетика» (Tsyhanok, 2019).

Сучасна фонетика розвивається за такими напрямками: *історична (діахронійна) ф.*, *описова (синхронійна) ф.*; *загальна ф.*, *конкретна ф.*, *зіставна ф.*, *ф. літературної мови*, *діалектна ф.*, *теоретична ф.*, *експериментальна ф.*, *прикладна ф.*, *нормативна ф.*, *артикуляційна ф.*, *акустична ф.*, *перцептивна ф.* (Кочерган, 2005: 102–159).

Структура діахронійної когнітивної карти лінгвістичного терміна відбиває основні напрями, за якими здійснюємо когнітивно-дискурсивний аналіз лінгвістичних терміноконцептів, і є основою словникової статті.

Словникова стаття. В «Історичному словнику лінгвістичних термінів» словникова стаття має такі зони. **1 зона** – вокабула, або реєстрове слово. Наводимо його за (УМЕ, 2007), подаємо наголос. **2 зона** – сучасна дефініція терміна, яку подаємо за (УМЕ, 2007), у разі необхідності доповнюємо визначеннями із сучасних словників, енциклопедій, наукових праць. **3 зона** – етимологія терміна (за можливості). **4 зона** – зазначення першої фіксації сучасного терміна в нашому матеріалі. **5 зона** – формальні варіанти терміна в хронологійній послідовності з паспортизацією. **6 зона** – семантичний розвиток терміна. **7 зона** – зазначення особливостей категоризації терміноконцепту (якщо матеріал надає таку можливість). **8 зона** – розвиток терміна в сучасному мовознавстві.

Зразок словникової статті

СІНТАКСИС – 1) граматична будова речень та словосполучень і способи поєднання в них слів, а також правила творення і функціонування речень та словосполучень (*синтаксис мови*); 2) розділ граматики, який вивчає граматичну будову речень і словосполучень, їхні типи, функції та особливості вживання, роль у них слова (УМЕ, 2007: 615).

Запозичено з грецької мови через латинську (пізніє лат. *syntaxis*); гр. σύνταξις «будова, організація, сполучення, порядок» пов'язане з дієсловом συντάσσω «кладу, розташовую, вміщую» (ЕСУМ 5: 238).

Є. Тимченко так пояснював походження терміна: «Назва *синтакса* походить з двох грецьких слів *сюн* “з” і *таксис* “порядок, ряд”, і значить наука про те, як порядкуються слова в реченні, по нашому *складня*» (Тимченко, 1918: 4).

У перших слов'янських граматиках переважно послуговувались грецьким терміном, який мав фонетичні варіанти: *сунтаґіс* / *сунтаґісь* (Грамматика 1591: 48 – Показчик, 1985: 221; Зизаній, 1596: 71; Смотрицький, 1619: 128) і *сунтаґи(с)* (Грамматика, 1638: 58). Паралельно вживали номінацію *сочиненіє* (Грамматика 1591: 48 – Показчик, 1985: 221; Смотрицький, 1619: 128).

У джерелах ХІХ ст. широко представлена варіантність: *сочиненіє* (Павловський, 1818: 23), *сочинене* (Могильницький, 1923 – УРА, 1910: 192), *сочиненія* (Жуківський, 1848 – Возняк, 1911: 246), *словосочиненіє* (Слугоцький, 1848 – Возняк, 1911: 188), *словосочиненіє* (Головацький, 1849: 2), «*О словосочиненію*» (Левіцькій, 1950: 143), *словосочиненье* (Дячан, 1865: 111), *словосочиненьє* (Осадца, 1876: 170; Руска грамматика, 1893: 132; Коцовський, 1912: 74), засвідчено вплив польської мови – *складніє* (Слугоцький, 1848 – Возняк, 1911: 188), *складна* (Паргыцькій, 1873: 124), а також уживання грецького варіанта – *сунтаґи(с)* (Могильницький, 1923 – УРА, 1910: 192), *синтакса* (Головацький, 1849: 2).

У працях першої чверті ХХ ст. уживають назву грецького походження *синтаксис* (Нечуй-Левицький, 1914: 3; Залозний, 1917: 3; Тимченко, 1918: 4); паралельно функціонують номінації з фонетичною варіантністю: *сінтаксіс* (Левицький, 1918: 94); *синтаксісь* (Огієнко, 1908: 67; Гарайда, 1941: 103). Також граматики використовували термін *синтакса* (Наконечний, 1928: 237; Горєцький, 1929: 6; Смеречинський, 1932; УП, 1933: 83; Каганович, 1935: 3; Синявський, 1941: 183; Шерех, 1947: 5; Дамаскин & Попович, 1958: 57 та ін.).

У працях першої половини ХХ ст. засвідчено спроби термінотворення на народній мовній основі: *ладня слів* (Верхр., 1902: 13), *складня* (Попович, 1897: 69; ГТП, 1917: 14; Залозний, 1917: 3; Сімович, 1918: 271; Левицький, 1918: 94; СМУ, 1918: 443; Тимченко, 1918: 4; Уманець, 1925: 931; Огієнко, 1935: 4; о. Івах, Б.А., 1943: 42; Кисілевський, 1955: 39; Дамаскин & Попович, 1958: 57).

Орієнтовно з другої половини ХХ ст. систематично вживають термін *синтаксис*, і він стає усталеним (УП, 1946: 162; КРСЛТ, 1957: 156; Булаховський, 1958: 8; Вихованець, 1993: 3–6; КТССУМ, 2004: 404; ССЛТЕ, 2006: 543; УМЕ, 2007: 615 та ін.).

У перших слов'янських граматиках *синтаксис* (*сунтаґіс*) витлумачували як складник граматики, учення про поєднання слів (частин мови) для вираження думки: «*Сунтаґіи єсть третія часть Грамматіки / Славенски Сочиненіє нарицаєма: таже реченіа ко осми слова частемъ возноима / извѣстными њкономъ чиномъ обучитъ сочинати / и тѣмъ сокровеннъ ихъ разумъ ѡ(ч)кривати*» (Смотрицький 1619: 379); «*Сунтаґи(с) єсть, таже обучитъ осми частій слова сложнѣ съчинати и събе(р)ше(н) нѣ и(х) разумъ ѡбавлати*» (Грамматика, 1638: 58); «*Сунтаґиє обучитъ словеса сложнѣ сочинати*» (Грамматика, 1638: 58).

У працях ХІХ ст. синтаксис постає як наука про порядок вираження думок, а один із предметів вивчення цієї науки – зв'язок: «Наука вираженія поединчихъ частей мовы въ певномъ порядку и связь Сунтаґи(с)ъ або сочинене зовеса» (Могильницький, 1823 – УРА, 1910: 192); «*Словосочиненьє* учитъ, після яких правил слова в бесіді сочиняються, щоби виразити мисль» (Осадца, 1876: 170). Є і такі визначення синтаксису, які

містять вказівку на один предмет дослідження – речення: «наука о реченяхъ» (Партыцкій, 1873: 124).

У граматиках першої половини ХХ ст., поряд із традиційними підходами до визначення *синтаксису*, констатуємо в тлумаченнях кількісне збільшення одиниць, які становлять предмет цієї науки, зокрема вихід на рівень зв'язків і тексту: «*Синтаксисом* або *складнею* зветься частина граматики, котра розглядає стосунки слів у розмові» (Залозний, 1917: 3); «Та частина граматики, що навчає, як з окремих слів складати речення і як ті речення злучати до-купи, зветься *складнею*» (Шерстюк, 1918: 3); «*Синтакса* – граматика речення <...> наука про те, як порядкуються слова в реченні, по нашому складня» (Тимченко, 1918: 4).

У низці праць 60-х років ХХ ст. *синтаксис* трактували як науку на рівні речення: «*Синтакса* або *складня* – це наука про будову речення» (Дамаскин & Попович 1958: 57); «*Речення (Синтакса)*» (Шерех, 1951: 71); деталізовано предмет вивчення – *словосполучення* і *речення* – через типи, значення та вживання: «*Синтаксис* – учення про словосполучення і речення, тобто розділ граматики, у якому вивчаються способи об'єднання слів і їх розміщення в словосполученні і в реченні, будова речення та його складових частин, структурні типи речень, їх значення та умови вживання» (КРСЛТ, 1957: 156). Також є тлумачення *синтаксису* як науки, яка виходить за межі речення. За визначенням Л.А. Булаховського, предмет *синтаксису* – сполучення слів, сполучуваність, словосполучення, речення, складні речення і надфразні єдності: «*Синтаксис* вивчає всі види здійснюваних у мові сполучень слів у групи <...> предмет становить вивчення ознак, за якими пізнається закономірна для кожної мови сполучуваність одного з одним відповідно оформлених слів (так званих словосполучень) і *словосполучень*, із яких утворюються відносно закінчені відрізки думки – *речення*, що сполучається одне з одним у *складні речення* та ще більше смислових цілостей – *надфразних єдностей*» (Булаховський, 1958: 8).

У 70-ті рр. ХХ ст. усталено погляд на синтаксис як науку про синтаксичні одиниці, а також як власне будову речення, словосполучення, способи поєднання слів у реченні й словосполученні: «Синтаксис. 1. Розділ граматики, який вивчає способи поєднання й розміщення слів у мові. 2. Будова речення й словосполучення і способи поєднання слів у реченні й словосполученні, властиві тій чи іншій мові, певному авторові, твору» (СУМ 9: 186).

Розмежування *мови* як сукупності мовних одиниць, правил та зразків їх поєднання, уживання та мовлення як реалізації мови стало причиною появи термінів *синтаксис української мови*, що його витлумачують як «сукупність синтаксичних одиниць, які репрезентують будову української мови: усталені різноструктурні речення – прості і складні, а також слова-речення, кожним із яких у конкретній мовленнєвій ситуації мовець об'єктивно висловлює свою думку й певну почуттєвість» (Дудик, 2010: 10), *синтаксис мови* – як «сукупність наявних у мові закономірностей, що зумовлюють побудову та функціонування синтаксичних одиниць» (Шульжук, 2004: 7) та *синтаксис українського мовлення*, сутність якого «полягає в теорії і практиці використання мовцем кожної з наявних у синтаксичній будові мови одиниць, речень найрізноманітнішої структури, починаючи від одночленного (речення з одним членом речення) і завершуючи складним реченням» (Дудик, 2010: 10).

Від терміна *синтаксис* утворено номінації на позначення напряму досліджень та підрозділу відповідно до центральної синтаксичної одиниці: *синтакса стилістична* (Шерех, 1951: 139); *с. логічний* (СУМ 9: 186); «*малий*» *с.*: *с. синтаксеми*, *с. словосполучення*; «*великий*» *с.*: *с. простого речення*, *с. складного речення*, *с. тексту* (Гуйванюк,

1999: 4); с. слова, с. словосполучення, с. речення, с. конструкцій, більших за речення (Плющ, 2004: 90); с. складного цілого, с. зв'язного мовлення, с. тексту, гіперсинтаксис, суперсинтаксис, макросинтаксис, с. словосполучення, с. речення (ССЛТЕ, 2006: 545); комунікативний с., стилістичний с., с. тексту, когнітивний с., семантичний с., генеративний с. (ССЛТЕ, 2006: 546); с. частин мови (прислівних зв'язків, словосполучення), с. речення, актуальний с., с. тексту (УМЕ, 2007: 615); с. прагматичний, с. дериваційний (Загнітко, 2011: 619); с. експресивний (там само: 820); с. структурний (там само: 606); с. функціональний (там само: 416); с. статичний, с. частин мови, с. аморфний, с. глибинний, с. дистрибутивний, с. зіставний, с. конструктивний, с. логіко-граматичний, с. номінативний, с. синтагматичний, с. функційний (ССЛПТ 3: 277, 278).

Запропонований підхід до укладання історичного словника лінгвістичних термінів дає змогу представити еволюцію лінгвістичного знання в його основних терміноконцептах, номінованих мовознавчими термінами, що мають тривалу, почасти суперечливу й драматичну історію. Відображення в словникові не лише змін форм відповідних термінів, зумовлених реформами правопису, вилученням тих чи тих літер та діакритичних знаків з алфавіту, а й розвитку семантичного наповнення термінної одиниці впродовж чотирьох століть забезпечить об'єктивність лінгвістичного опису.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Булаховський, 1958 – Булаховський, Л.А. (1958). *Синтаксис (зв'язки) другорядних членів речення в українській літературній мові*. Київ.

Верхр., 1902 – Верхратский, І. (1902). *Про говор галицьких лемків*. Львів.

Верхр., 1913 – Верхратський, І. (1913). *Наша правопись*. Львів: З печатні В.А. Шийковського.

Вихованець, 2005 – Вихованець, І. (2005). Студії про українські відмінки: термінологічний аспект. *Українська мова*, 4, 3–7.

Вихованець, 1993 – Вихованець, І.Р. (1993). *Грамматика української мови: Синтаксис*. Київ: Либідь.

Возняк, 1911 – Возняк, М.С. (1911). *Галицькі граматики української мови першої половини XIX століття*. Львів.

Гарайда, 1941 – Гарайда, І. (1941). *Грамматика руського языка*. Унгарь: Книгопечатня Юлія Фельдешія.

Головацький, 1849 – Головацкий, Я. (1849). *Грамматика Русского Азыка*. Во Львовѣ.

Горецький & Шаля, 1929 – Горецкий, П.Й. & Шаля, І. (1929). *Українська мова: практично-теоретичний курс*. Київ: Книгоспілка.

Грамматика, 1638 – *Hrammatiki ili pismennica jazyka slovenskaho*. Kremjanets, 1638. Herausgegeben and eingeleitet von Olexa Horbatsch. Frankfurt Am Main: Kubon end Sagner, Munchen, 1977.

Грунський, 1926 – Грунський, М.К. & Сабалдир, Г.О. (1926). *Українська мова*. Київ: Час.

ГТП – *Грамматична термінологія і правопись, ухвалені Комісією мови при Українському т-ві шкільної освіти в Києві* (1917). Київ: Друк. Укр. Центр. ради.

Гуйванюк, 1999 – Гуйванюк, Н. В. та ін. (1999). *Синтаксис сучасної української мови: Схеми і таблиці: навч. посібник*. Чернівці.

Дамаскин & Попович, 1958 – Дамаскин, І. & Попович, Д. (1958). *Грамматика церковно-слов'янської мови в українській редакції*. ЧСВВ. Мондер. Альберта. Канада.

Дудик, 2010 – Дудик, П.С. & Прокопчук, Л.В. (2010). *Синтаксис української мови*. Київ.

- Дячан, 1865 – Дячан П. (1865). *Методична граматика языка мало-русского*. Львів: Ставропіг. ін.-т.
- ЕСУМ 5 – Мельничук, О.С. (Гол. ред.) (1983–2012) *Етимологічний словник української мови* (Т. 1–7). (Т. 5. [Р–Т]. Київ, 1982). Київ: Наукова думка.
- ЕСУМ 6 – Мельничук, О.С. (Гол. ред.) (1983–2012) *Етимологічний словник української мови* (Т. 1–7). (Т. 6. [У–Я]. Київ, 1982). Київ: Наукова думка.
- ЕУМ, 2007 – Русанівський, В.М. & Тараненко, О.О (Ред.) [та ін.] (2007). *Українська мова. Енциклопедія* (третє вид.). Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана.
- Єрм., 2001 – Єрмоленко, С.Я. (Ред.) (2001). *Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів*. Київ.
- Жуківський, 1848–Возняк, 1911 – Возняк, М.С. (1911). *Галицькі граматики української мови першої половини XIX століття*. Львів.
- Загнітко, 2011 – Загнітко, А.П. (2011). *Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис*. Донецьк: БАО.
- Залозний, 1906 – Залозний, П.Ф. (1906). *Коротка граматика української мови*. Ч. I. Полтава.
- Залозний, 1917 – Залозний, П.Ф. (1917). *Коротка граматика української мови*. Ч. II: *Синтаксис*. Київ: Друк. 1-ої Київської Друкарської Спілки.
- Зизаній, 1596 – Зизаній, Л. (1596). *Грамаіка словенска*. Вільно. (Факс. перевид. Київ: Наук. думка, 1980, підгот. В. В. Німчука).
- Каганович, 1935 – Каганович, Н.А. & Шевельов, Г.В. (1935). *Грамаіка української мови*. Ч. II: *Синтаксис*. Київ: Радянська школа.
- Кисілевський, 1955 – Кисілевський, К. (1955). *Грамаіка української мови для школи й самонавчання*. Нью Йорк.
- Коцовський, 1904 – Коцовський, В. (1904). Нові погляди на діяльність св. Кирила і Методія. *Літературно-науковий вістник*. Т. XXV. Ч. 2. С. 85–106. Львів.
- Коцовський, 1912 – Коцовський, В.І. & Огоновський, І.М. (1912). *Методична грамаіка руської мови для IV класу шкіл 5- і 6-класових*. Львів: Накладня вид-ва шкільних книжок.
- Кочерган, 2005 – Кочерган, М.П. (2005). *Вступ до мовознавства*. Київ: Видавничий центр «Академія».
- Крымскій, 1907 – Крымскій, А. (1907). *Украинская грамаіка для учеников высших классовъ, гимназій и семинарій Приднѣпровья*, 2(1). Москва.
- Крымскій, 1922 – Крымскій А. (1922). Українська мова, звідкіля вона взялася і як розвивалася. У Шахматов, О. & Крымскій, А. (1922). *Нариси з історії української мови та хрестоматія з пам'ятників письменської старо-українціни XI–XVIII в.в.* (с. 87–128). Київ: Видавниче т-во «Друкар».
- КРСЛГ, 1957 – Кротевич, Є.В. & Родзевич, Н.С. (1957). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Вид-во АН Української РСР.
- КТССУМ, 2004 – Шульжук, К.Ф. (2004). *Синтаксис української мови* (С. 397–406). Київ.
- Левицький, 1918 – Левицький, М.П. (1918). *Українська грамаіка для самонавчання*. Ромни: Молодик.
- Левіцкій, 1850 – Левіцкій, І. (1850). *Грамаіка ъзыка руского въ Галиціѣ, розложена на питання и отъповѣди*. Въ Перемишли.
- Лепкій, 1870 – Лепкій (1870). *Указатель на употребленье гдекоторыхъ буквѣвъ въ руской правописи*. Львів.
- Могильницький, 1823–Возняк, 1910 – Возняк, М.С. (1910). Філологічні праці І. Могильницького. *Українсько-руський архів*, (Т. 5). Львів: З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка.
- Москаленко, 1959 – Москаленко, Н.А. (1959). *Нарис історії української грамаічної термінології*. Київ: Радянська школа.
- Наконечний, 1928 – Наконечний, М.Ф. (1928). *Українська мова*. Харків: Рух.

- Наські гр., 1862 – Кониський, О. (1862). Наські граматки. *Основа*. Кн. I. 64–82.
- Неврлі, 1937 – Неврлі, Я. (1937). *Граматика української мови. Частина перша. Фонетика й морфологія: підручник для середніх шкіл і самонавчання*. Ужгород.
- Нечуй-Левицький, 1914 – Нечуй-Левицький, І.С. (1914). *Граматика української мови*. Ч. II. Київ: Друкарня І.І. Чоколова.
- Н–С – Симкович, М. (2005). Мовознавча термінологія в Граматиці української мови Ярослава Неврлі (Ужгород, 1937–1938). *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. Вип. 8. *Збірник пам'яті професора Василя Добоша*. (с. 120–134). Ужгород.
- О. Івах, Б.А., 1943 – Івах, О., Б. А. (1943). *Ключ до мови. Коротка Граматика Української Мови*. Виннипег.
- Ог. хр., 1881 – Огоновській, О. (1881). *Хрестоматія староруска для высшихъ класъ гимназіяльныхъ*. Львів.
- Огієнко, 1908 – Огієнко, І. (1908). *Українська граматична термінологія : Історичний словник української граматичної термінології з передмовою про історію розвитку її*. Київ: Друкарня 1-ї Київської друк. спілки.
- Огієнко, 1917 – Огієнко, І.І. (1917). *Вчімося рідної мови! Нариси про мову вкраїнську*. Київ: Видавництво Книгарні Є. Череповського.
- Огієнко, 1935 – Огієнко, І. (1935). *Складня української мови*. Ч. I. *Вступ до вивчення складні*. Жовква: Друкарня оо. Василян.
- Огоновський, 1889 – Огоновський, О. (1889). *Граматика руского языка для школьъ середныхъ*. Львів.
- Осадца, 1864 – Осадца, М. (1864). *Граматика руского языка*. Львѳвъ.
- Осадца, 1876 – Осадца, М. (1876). *Граматика руського языка*. Львів: Ставропіг. ін.-т.
- Охр., 1900 – Охримович, В. (1900). Про наголос в українсько-російській мові. *Записки наукового товариства ім. Шевченка*. Кн. I.
- Павловський, 1818 – Павловський, А. (1818). *Граматика малоросійського наречія или Грамматическое показание существеннейшихъ отличий, отдалившихъ малоросійское наречіе отъ чисто руссійского языка*. Спб.
- Панькевич, 1936 – Панькевич, И. (1936). *Граматика руського языка для школъ середнихъ и горожанських*. (3-е вид., пер. і доп.). Прага.
- Партыцькій, 1889 – Партыцькій, Ом. (1889). *Граматика руского языка для ужитку въ школахъ народныхъ*. Львів.
- Партыцькій, 1873 – Партыцькій, О.О. (1873). *Граматыка руска для ужитку в школахъ людювихъ в Галичині*. Львів: Ц. к. накл. шк книжок.
- Паславський, 1848 – Возняк, 1911 – Возняк, М.С. (1911). *Галицькі граматики української мови першої половини ХІХ століття*. Львів.
- Плющ, 2004 – Плющ, М.Я. & Грипас, Н.Г. (2004). *Граматика української мови в таблицях*. Київ: Вища школа.
- Попович, 1897 – Попович, О. (1897). *Руска граматика для шкілъ народныхъ*. Ч. II. Відень: Накладомъ видавництва книжокъ шкільнихъ.
- Пр. гр., 1862 – *Практична граматика нѳмецкого языка. Для городскихъ и головныхъ школъ в Австрійській Державѳ*. Вѳ Вѳднѳ. Ч. I. 1862. Ч. II. 1863.
- Р. пр., 1904 – *Руська правопись зі словарцем* (1904). Львів.
- Руска граматика, 1893 – Смаль-Стоцький, С.Й. & Гартнер, Ф. (1893). *Руска граматика*. Львів: З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка.
- Селіванова, 2010 – Селіванова, О.О. (2010). *Лінгвістична енциклопедія*. Полтава : Довкілля-К.
- Синявський, 1941 – Синявський, О. (1941). *Норми української літературної мови*. Львів.
- Сімович, 1918 – Сімович, В.І. (1918). *Практична граматика української мови*. Ра-штат.

- Сл. Желех., 1886 – Желеховский, С. & Недільський, С. (1886). *Малоруско-німецький словар* (Т. 1–2). Львів.
- Сл. Парг., 1865 – Партицький, О. (1867). *Нїмецько-Руский словарь через О. Партицького, учит. руского языка и литературы* (Т. 1). Львѡв.
- Сл. Тимч., 1897, 1899 – Тимченко, Е. (1897–1899). *Русско-малоросійській словарь: у 2 т.* Київ.
- Сл. Ум., 1897 – Уманець, М. & Спілка, А. (1893–1898). *Словарь російсько-український: у 4 т.* Львів.
- СЛТ ГО, 1985 – Ганич, Д.С. & Олійник, І.С. (1985). *Словник лінгвістичних термінів.* Київ, 1985.
- СЛТ КР, 1957 – Кротевич, Є.В. & Родзевич, Н.С. (1957). *Словник лінгвістичних термінів.* Київ.
- Слугоцький, 1848 – Возняк, 1911 – Возняк, М.С. (1911). *Галицькі граматики української мови першої половини XIX століття.* Львів.
- Смеречинський, 1932 – Смеречинський, С. (1932). *Нариси з української синтакси (у зв'язку з фразеологією та стилістикою).* Харків.
- Смотрицький, 1619 – Смотрицький, М. (1619). *Грамматіки Славенския правильное Сунтагма.* Єв'є (тип. Веленского братства). (Факс. перевид. Київ: Наук. думка, 1979, підгот. В.В. Німчука).
- СМУ, 1918 – Дубровський, В. (1918). *Словник московсько-український.* Київ.
- ССЛПТ 3 – Загнітко, А.П. (2012). *Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни* (Т. 1–4). (Т. 3: П – С). Донецьк : ДонНУ.
- ССЛТЕ, 2006 – Селіванова, О. (2006). *Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія.* Полтава : Довкілля. – Київ.
- СУМ 9 – *Словник української мови: в 11 томах* (1978). (Т. 9). Київ: Наукова думка.
- Тимченко, 1907 – Тимченко, Е. (1907). *Українська граMATика. Ч. I.* Київ.
- Тимченко, 1918 – Тимченко, Є. (1918). *Українська граMATика (для III і IV класи шкіл середніх).* Київ: Криниця.
- Уманець, 1925 – Уманець, М. & Спілка, А. (1925). *Словарь російсько-український.* Берлін, Ельзедрук, Державне видавництво України.
- УМЕ, 2007 – Русанівський, В.М. & Тараненко, О.О (Ред.) [та ін.] (2007). *Українська мова. Енциклопедія* (третє вид.). Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана.
- УП, 1933 – *Український правопис* (1933). Харків: Радянська школа.
- УП, 1946 – *Український правопис* (1946). Київ.
- Шашкевич, 1865 – Шашкевич, Гр. (1865). *Мала граMATика языка руского для шкѡль головныхъ.* Вь Вѣдни.
- Шерех, 1947 – Кислиця, Д. & Шерех, Ю. (1947). *ГраMATика української мови: посібник для гімназії. Ч. II: Синтакса.* Мюнхен: Українська трибуна.
- Шерех, 1951 – Шерех Юрій (1951). *Нарис сучасної української літературної мови.* Мюнхен: Молоде життя.
- Шерстюк, 1918 – Шерстюк, Гр. (1918). *Українська граMATика для школи. Частина друга. Складня.* Київ – Відень.
- Шульжук, 2004 – Шульжук, К.Ф. (2004). *Синтаксис української мови. Підручник.* Київ: Академія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Казимиrowa, І.А. (2021). Концепція історичного словника лінгвістичних термінів. *Українська мова*, 2 (78), 90–101. URL: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.02.090>.
2. Казимиrowa, І.А. (2020). Лінгвістичний профіль джерела як термінографічний інструмент. *Українська мова*, 2 (74), 59–73. URL: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.059>.

3. Купрій, Т. & Тиміш, Л. (2022). У пошуках мовної ідентичності карпатоукраїнців напередодні і під час Чехословацької кризи 1938 р.: за матеріалами преси Підкарпатської Русі. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*, 9/51, 259–277. URL: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.9/51.254454>
4. Даниш, М. & Мушинка, І. (2021). Неврлий Ярослав Фердинандович. У Дзюба, І.М., Жуковський, А.І., Железняк, М.Г. [та ін.] (Редкол.). (2021). *Енциклопедія Сучасної України* [Електронний ресурс]. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: <https://esu.com.ua/article-72751>
5. Неврлі, Я. (1937). *Грамматика української мови. Частина друга. Складня (Синтакса)*. Ужгород.
6. Штець, М. (1969). Літературна мова українців Закарпаття і Східної Словаччини (після 1918). *Педагогічний збірник № 1. Серія мовознавча*. Словацьке педагогічне видавництво. Братіслава.
7. Циганок, Г.М. Кваліфікація українських фонетичних термінів у системі лінгвістичної термінології. У *Actual scientific achievements – 2019: XV International scientific and practical conference (Prague, 22.06.2019 – 30.06.2019)*. URL: <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/6748/1/%D0%A6%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BA%20%D0%93.%20%D0%9C.%20%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення: 24.08.2020).

Oksana Vasetska, Iryna Kazymyrova, Yuliia Chernobrov, Nina Yatsenko

INSTRUCTION FOR COMPILERS OF THE HISTORICAL DICTIONARY OF LINGUISTIC TERMS

The article deals with description of compiling the Historical Dictionary of Linguistic Terms that will present formal and semantic evolution of the Ukrainian linguistic terms from the earliest times to the middle of the 20th century.

Compilation of the dictionary involves the following stages: 1. Creation of the diachronic corpus of linguistic texts (ISTLING) as a source of information about the history of Ukrainian linguistic terms (it will include not only sources in Ukrainian, but also in Polish, German, Russian, etc. and present their role in the formation of the Ukrainian linguistic terminology). 2. Compilation of linguistic profiles of sources – preliminary general information about the peculiarities of the use of linguistic terms in these sources. 3. Formation of the register which task is not only to present the lexeme recorded in the texts of the studied period, but also to show its unity (the term and its variants), its word-forming connections, grammatical forms (selectively), its use in texts in different periods, fixation in dictionaries. Each term (even if it occurs only once in the corpus) recorded in the sources is a registered unit. 4. Generalization of material (from linguistic profiles of dictionary sources) in diachronic cognitive maps, i.e. in the system of linguistic knowledge representation, which reflects the processes of conceptualization and categorization of the linguistic term concept in the projection onto the linguistic term that nominates it. 5. Modeling an entry for the dictionary based on a diachronic cognitive map of a linguistic term. It has 8 zones: vocable, or register word; modern definition of the term; etymology of the term (if possible); the first fixation of the modern term; formal versions of the term in chronological order with certification; semantic

development of the term; peculiarities of categorization of the term concept (if the material provides such an opportunity); term «projection» in modern linguistics.

The article contains fragments of the register, samples of linguistic profiles of individual sources, diachronic cognitive maps of linguistic terms, as well as some examples of dictionary entries.

Key words: linguistic term, dictionary register, linguistic profile of the source, diachronic cognitive map of the linguistic term, dictionary entry.

LEGEND

Булаховський, 1958 – Bulakhovskyi, L.A. (1958). *Syntaksys (zviazky) druhoriadnykh chleniv rechennia v ukrainskii literaturnii movi* [*Syntax (connections) of secondary clauses in the Ukrainian literary language*]. Kyiv (in Ukr.).

Верхр., 1902 – Verkhratskyi, I. (1902). *Pro hovor halytskykh lemkiu* [*About the dialect of the Galician Lemkos*]. Lviv (in Ukr.).

Верхр. 1913 – Verkhratskyi, I. (1913). *Nasha pravopys* [*Our spelling*]. Lviv: Z pechatni V.A. Shyikovskoho (in Ukr.).

Вихованець, 2005 – Vykhovanets, I. (2005). *Studii pro ukrainski vidminky: terminolohichnyi aspekt* [*Studies on Ukrainian cases: terminological aspect*]. *Ukrainska mova*, 4, 3–7 (in Ukr.).

Вихованець, 1993 – Vykhovanets, I.R. (1993). *Hramatyka ukrainskoi movy: Syntaksys* [*Grammar of the Ukrainian language: Syntax*]. Kyiv: Lybid (in Ukr.).

Возняк, 1911 – Vozniak, M.S. (1911). *Halytski hramatyky ukrainskoi movy pershoi polovyny XIX stolittia* [*Galician grammars of the Ukrainian language of the first half of the 19th century*]. Lviv (in Ukr.).

Гарайда, 1941 – Гарайда, И. (1941). *Грамматику руського языка* [*A grammar of the Russian language*]. *Ungvar: Vydania Podkarpatskogo Obschestva Nauk* (in Ukr.).

Головацький, 1849 – Головацкий, Я. (1849). *Грамматику Русского Языка*. Во Львовѣ.

Горецький & Шаля, 1929 – Horetskyi, P.I. & Shalia, I. (1929). *Ukrainska mova: praktychno-teoretychnyi kurs* [*Ukrainian language: practical and theoretical course*]. Kyiv: Knyhospilka (in Ukr.).

Граматика, 1638 – Hrammatiki ili pismennica jazyka slovenskaho. Kremjanets, 1638. Herausgegeben and eingeleitet von Olexa Horbatsch. Frankfurt Am Main: Kubon end Sagner, Munchen, 1977.

Груньський, 1926 – Hrunskyi, M.K. & Sabaldyr, H.O. (1926). *Ukrainska mova* [*Ukrainian language*]. Kyiv: Chas (in Ukr.).

ГТП – *Hramatychna terminolohiia i pravopys, ukhvaleni Komisiiei movy pry Ukrainskomu t-vi shkilnoi osvity v Kyievi* [*Grammatical terminology and spelling adopted by the Language Commission at the Ukrainian School Education Society in Kyiv*]. Kyiv: Druk. Ukr. tsentr. rady (in Ukr.).

Гуйванюк, 1999 – Huivaniuk, N.V. [et al.] (1999). *Syntaksys suchasnoi ukrainskoi movy: Skhemy i tablytsi: navch. posibnyk* [*Syntax of the modern Ukrainian language: Schemes and tables: study guide*]. Chernivtsi (in Ukr.).

Дамаскин & Попович, 1958 – Damaskyn, I. & Popovych, D. (1958). *Hramatyka tserkovno-slovianskoi movy v ukrainskii redaktsii* [*Church Slavonic grammar in the Ukrainian edition*]. ChSVV. Monder. Alberta. Kanada.

Дудик, 2010 – Dudyk, P.S. & Prokopchuk, L.V. (2010). *Syntaksys ukrainskoi movy* [*Syntax of the Ukrainian language*]. Kyiv (in Ukr.).

Дячан, 1865 – Diachan, P. (1865). *Metodychna hramatyka iazyka malo-ruskoho*. Lviv (in Ukr.).

ЕСУМ 5 – Melnychuk, O.S. (Ed.) (1983–2012) *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [*Etymological dictionary of the Ukrainian language*]. (Vol. 1–7). (Vol. 5. [P–T]. Kyiv, 1982). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

ЕСУМ 6 – Melnychuk, O.S. (Ed.) (1983–2012) *Etymologichnyi slovnyk ukrainskoi movy* [*Etymological dictionary of the Ukrainian language*]. (Vol. 1–7). (Vol. 6. [У–Я]. Kyiv, 1982). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

ЕУМ, 2007 – Rusanivskiy, V.M. & Taranenko, O.O (Ed.) [et al.] (2007). *Ukrainska mova. Entsyklopediia* [*Ukrainian language. Encyclopedia*] (3rd ed.). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana (in Ukr.).

Єрм., 2001 – Yermolenko, S.Ya. (Ed.) (2001). *Korotkyi tлумachnyi slovnyk linhvistychnykh terminiv* [*Short explanatory dictionary of linguistic terms*]. Kyiv (in Ukr.).

Жуківський, 1848–Возняк, 1911 – Vozniak, M.C. (1911). *Halyski hramatyky ukrainskoi movy pershoi polovyny XIX stolittia* [*Galician grammars of the Ukrainian language of the first half of the 19th century*]. Lviv (in Ukr.).

Загнітко, 2011 – Zahnitko, A.P. (2011). *Teoretychna hramatyka suchasnoi ukrainskoi movy. Morfolohiia. Syntaksys* [*Theoretical grammar of the modern Ukrainian language. Morphology. Syntax*]. Donetsk: BAO (in Ukr.) (in Ukr.).

Залозний, 1906 – Zaloznyi, P.F. (1906). *Korotka hramatyka ukrainskoi movy* [*A brief grammar of the Ukrainian language*]. Part I. Poltava (in Ukr.).

Залозний 1917 – Zaloznyi, P.F. (1917). *Korotka hramatyka ukrainskoi movy. II: Syntaksys* [*A brief grammar of the Ukrainian language. Part II. Syntax*]. Kyiv: Druk. 1-oi Kyivskoi Drukarskoi Spilky (in Ukr.).

Зизаній, 1596 – Zyzanii, L. (1596). *Hramatika slovenska*. Vilno. (Faks. perevyd. Kyiv: Nauk. dumka, 1980, pidhot. V.V. Nimchuka) (in Ukr.).

Каганович, 1935 – Kahanovych, N.A. & Shevelov, H.V. (1935). *Hramatyka ukrainskoi movy* [*Grammar of the Ukrainian language*]. Part II: Syntaksys. Kyiv: Radianska shkola (in Ukr.).

Кисілевський, 1955 – Kysilevskiy, K. (1955). *Hramatyka ukrainskoi movy dlia shkoly u samonavchannia* [*Ukrainian language grammar for school and self-study*]. New York (in Ukr.).

Коцовський, 1904 – Kotsovskiy, V. (1904). *Novi pohliady na diialnist sv. Kyryla i Metodiia* [*New perspectives on the activity of Saints Cyril and Methodius*]. *Literaturno-naukovyi vistnyk*. T. XXV. Part. 2. S. 85–106. Lviv (in Ukr.).

Коцовський, 1912 – Kotsovskiy, V.I. & Ohonovskiy, I.M. (1912). *Metodychna hramatyka ruskoi movy dlia IV klasy shkil 5- i 6-klasyovykh* [*Methodical grammar of the Ruthenian language for 4th grade of 5th and 6th grade schools*]. Lviv: Nakladnia vyd-va shkilnykh knyzhok (in Ukr.).

Кочерган, 2005 – Kocherhan, M.P. (2005). *Vstup do movoznavstva* [*Introduction to Linguistics*]. Kyiv: Vydavnychy tsestr «Akademiia» (in Ukr.).

Крымскій, 1907 – Крымскій, А. (1907). *Украинская грамматика для учеников высших классовъ, гимназій и семинарій Приднѣпровья* [*Ukrainian grammar for students of high classes in the Dnieper region gymnasiums and seminaries*], 2(1). Moskow (in Russ.).

Крымскій, 1922 – Krymskiy, A. (1922). *Ukrainska mova, zvidkilia vona vzialasia i yak rozvyvalasia* [*Ukrainian language, where did it come from, and how did it develop*]. In Shakhmatov, O. & Krymskiy, A. (1922). *Narysy z istorii ukrainskoi movy ta khrestomatiia z pamiatnykh pismenskoj staro-ukrainshchyny XI–XVIII vv.* [*Essays on the history of the Ukrainian language and an anthology of monuments of Old Ukrainian writing of the XI–XVIII centuries*] (pp. 87–128). Kyiv: Vydavnyche t-vo «Drukar» (in Ukr.).

КРСЛТ, 1957 – Krotevych, Ye.V. & Rodzevych, N.S. (1957). *Slovnyk linhvistychnykh terminiv* [*Dictionary of linguistic terms*]. Kyiv: Vyd-vo AN Ukrainskoi RSR (in Ukr.).

КТССУМ, 2004 – Shulzhuk, K.F. (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy* [*Syntax of the Ukrainian language*] (pp. 397–406). Kyiv (in Ukr.).

Левицький, 1918 – Levytskyi, M.P. (1918). *Ukrainska hramatyka dlia samonavchannia* [Ukrainian grammar for self-learning]. Romny: Molodyk (in Ukr.).

Левіцкій, 1850 – Левіцкій, І. (1850). *Граматыка ѣзыка руского въ Галиціѣ, розложена на пытаня и отъповѣди* [A grammar of the Russian language in Galicia.]. Въ Перемишли (in Ukr.).

Лепкій, 1870 – Лепкій (1870). *Указатель на употребленье здекоторыхъ буквъ въ русскоѣ правописи* [A manual of using certain letters in Russian orthography]. Львів (in Russ.).

Могильницький, 1823–Возняк, 1910 – Vozniak, M.S. (1910). *Filolohichni pratsi I. Mohylnytskoho* [Philological works of I. Mohylnytskyi]. *Ukrainsko-ruskyi arkhiv* (Vol. 5). Lviv: Z druk. Nauk. t-va im. Shevchenka (in Ukr.).

Москаленко, 1959 – Moskalenko, N.A. (1959). *Narys istorii ukrainskoi hramatychnoi terminolohii* [Essay on the history of Ukrainian grammatical terminology]. Kyiv: Radianska shkola (in Ukr.).

Наконечный, 1928 – Nakonechnyi, M.F. (1928). *Ukrainska mova* [Ukrainian language]. Kharkiv: Rukh (in Ukr.).

Наські гр., 1862 – Konyskyi, O. (1862). *Naski hramatky* [Our alphabet books]. Osnova. Кн. I. 64–82 (in Ukr.).

Неврлі, 1937 – Nevrlı, Ya. (1937). *Hramatyka ukrainskoi movy. Chastyna persha. Fonetyka u morfologii: pidruchnyk dlia serednikh shkil i samonavchannia* [Grammar of the Ukrainian language. Part one. Phonetics and morphology: a textbook for secondary schools and self-study]. Uzhhorod (in Ukr.).

Нечуй-Левицький, 1914 – Nechui-Levytskyi, I.S. (1914). *Hramatyka ukrainskoi movy* [Ukrainian language grammar]. Part. II. Kyiv: Drukarnia I.I. Chokolova (in Ukr.).

Н–С – Symkovych, M. (2005). *Movoznavcha terminolohiia v Hramatytsi ukrainskoi movy Yaroslava Nevrlı (Uzhhorod, 1937–1938)* [Linguistic terminology in Yaroslav Nevrlı's Grammar of the Ukrainian Language]. *Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva. Vyp. 8. Zbirnyk pamiati profesora Vasylia Dobosha*. (pp. 120–134). Uzhhorod (in Ukr.).

О. Івах, Б.А., 1943 – Ivakh, O., B. A. (1943). *Kliuch do movy. Korotka Hramatyka Ukrainskoi Movy* [The key to the language. Short Grammar of the Ukrainian Language]. Vynnypeh (in Ukr.).

Ог. хр., 1881 – Ohonovskii, O. (1881). *Хрестоматія староруска для высшихъ класъ гимназійныхъ* [Old Russian chrestomathy for high classes in gymnasiums]. Lviv

Огієнко, 1908 – Ohiienko, I. (1908). *Ukrainska hramatychna terminolohiia: Istorychnyi slovnyk ukrainskoi hramatychnoi terminolohii z peredmovoіu pro istoriiu rozvytku yii* [Ukrainian grammar terminology: A historical dictionary of the Ukrainian grammar terminology with a preface on the history of its formation]. Kyiv: Drukarnia 1-yi Kyivskoi druk. spilky (in Ukr.).

Огієнко, 1917 – Ohiienko, I.I. (1917). *Vchimosia ridnoi movy! Narysy pro movu vkrainsku* [We are learning our native language! Essays on the Ukrainian language]. Kyiv: Vydavnytstvo Knyharni Ye. Cherepovskoho (in Ukr.).

Огієнко, 1935 – Ohiienko, I. (1935). *Skladnia ukrainskoi movy. P. I. Vstup do vuvchennia skladni* [Syntax of the Ukrainian language. Introduction to the study of syntax]. Zhovkva: Drukarnia oo. Vasyliian (in Ukr.).

Огоновський, 1889 – Ohonovskyi, O. (1889). *Граматыка руского языка для школь середныхъ* [The Russian grammar for secondary schools]. Lviv (in Old Russian).

Осадца, 1864 – Osadtsa, M. (1864). *Граматыка руского языка* [A grammar of the Russian language]. Lvôvъ (in Ukr.).

Осадца, 1876 – Осадца, М. (1876). *Граматыка руського языка* [A grammar of the Russian language]. Lviv: Stavropih. in.-t (in Ukr.).

Охр., 1900 – Okhrymovych, V. (1900). *Pro naholos v ukrainsko-rosiiskii movi* [On stress in the Ukrainian-Russian language]. *Zapysky naukovoho tovarystva im. Shevchenka, I* (in Ukr./Russ.).

Павловський, 1818 – Pavlovskiy, A. (1818). *Grammatika malorossijskogo narechija ili Grammaticheskoe pokazanie sushhestvennejshih otlichij, oddalivshih malorossijskoe narechie ot chisto rossijskogo jazyka*. Spb (in Russ.).

Панькевич, 1936 – Панькевич, И. (1936). *Грамматика руського языка для шкѳл середних и горожанських*. (3d ed.). Praha (in Ukr.).

Партыцькій, 1889 – Партыцькій, Ом. (1889). *Грамматика русского языка для ужитку въ школахъ народныхъ* [*Rusian grammar for use in folk schools*]. Lviv (in Ukr.).

Партыцькій, 1873 – Партыцькій, О.О. (1873). *Грамматика руска для ужитку в школахъ людових в Галичині* [*Rusian Grammar in Use for Public Schools in Galicia*]. Lviv: Ts. k. nakl. shk knyzhok (in Ukr.).

Паславський, 1848 – Возняк, 1911 – Paslavskiy, 1848 – Vozniak, M.S. (1911). *Halytski hramatyku ukrainskoi movy pershoi polovyny XIX stolittia* [*Galician grammars of the Ukrainian language of the first half of the 19th century*]. Lviv (in Ukr.).

Плющ, 2004 – Pliushch, M.Ya. & Hrypas, N.H. (2004). *Hramatyka ukrainskoi movy v tablytsiakh* [*Grammar of Ukrainian language in tables*]. Kyiv: Vyshecha shkola (in Ukr.).

Попович, 1897 – Попович, О. (1897). *Ruska hramatyka dlia shkil narodnykh* [*Rusian grammar for folk schools*]. Part. II. Vienna (in Ukr.).

Пр. гр., 1862 – *Практична грамматика нѳмецкого языка. Для городскихъ и головныхъ шкѳл в Австрійській Державѳ*. [*Practical Grammar of the German Language. For Urban and Main Schools in Austria*]. Part I. 1862. Part II. 1863. Vienna (in Ukr.).

Р. пр., 1904 – *Ruska pravopys zi slovartsem* [*Rusian orthography with a dictionary*] (1904). Lviv (in Ukr.).

Руска грамматика, 1893 – Smal-Stotskyi, S.I. & Hartner, F. (1893). *Ruska hramatyka* [*Rusian orthography*]. Lviv: Z druk. Nauk. t-va im. Shevchenka (in Ukr.).

Селіванова, 2010 – Selivanova, O.O. (2010). *Linhvistychna entsyklopediia* [*Linguistic encyclopaedia*]. Poltava: Dovkillia-K (in Ukr.).

Синявський, 1941 – Syniavskiy, O. (1941). *Normy ukrainskoi literaturnoi movy* [*Standards of Ukrainian literary language*]. Lviv (in Ukr.).

Сімович, 1918 – Simovych, V.I. (1918). *Praktychna hramatyka ukrainskoi movy* [*Practical grammar of the Ukrainian language*]. Rashtat (in Ukr.).

Сл. Желех., 1886 – Zhelekhovskiy, Ye. & Nediilskiy, S. (1886). *Малоруско-німецький словар* [*Ukrainian-German dictionary*] (Vol. 1–2). Lviv (in Ukr. / German).

Сл. Парт., 1865 – Partytskyi, O. (1867). *Нѳмецко-Руский словарь через О. Партицького, учит. русского языка и литературы* (Vol. 1). Lviv (in Ukr. / German).

Сл. Тимч., 1897, 1899 – Tymchenko, E. (1897–1899). *Russko-malorossiiskii slovar* [*Russian-Ukrainian dictionary*] (Vol. 1–2). Kyiv (in Ukr.).

Сл. Ум, 1897 – Umanets, M. & Spilka, A. (1893–1898). *Slovar rosyisko-ukrainskyi* [*Russian-Ukrainian dictionary*] (Vol. 1–4). Lviv (in Ukr.).

СЛТ ГО, 1985 – Hanych, D.S. & Oliinyk, I.S. (1985). *Slovyk linhvistychnykh terminiv* [*Dictionary of linguistic terms*]. Kyiv, 1985 (in Ukr.).

СЛТ КР, 1957 – Krotevych, Ye.V. & Rodzevych, N.S. (1957). *Slovyk linhvistychnykh terminiv* [*Dictionary of linguistic terms*]. Kyiv (in Ukr.).

Слугоцький, 1848 – Возняк, 1911 – Vozniak, M.S. (1911). *Halytski hramatyku ukrainskoi movy pershoi polovyny XIX stolittia* [*Galician grammars of the Ukrainian language of the first half of the 19th century*]. Lviv (in Ukr.).

Смеречинський, 1932 – Smerechynskiy, S. (1932). *Narysy z ukrainskoi syntaksy (u zviazku z frazeolohiieiu ta stylistykoiu)* [*Essays on Ukrainian syntax (related to phraseology and stylistics)*]. Kharkiv (in Ukr.).

Смотрицький, 1619 – Smotrytskyi, M. (1619). *Hrammatiky Slavenskyia pravylnoe Sontagma*. Yevie (typ. Velenskoho bratstva). (Faks. perevyd. Kyiv: Nauk. dumka, 1979, pidhot. V.V. Nimchuka) (in Ukr.).

СМУ, 1918 – Dubrovskiy, V. (1918). *Slovyk moskovsko-ukrainskyi* [*Russian-Ukrainian dictionary*]. Kyiv (in Ukr.).

ССЛТЕ 3 – Zahnitko, A. (2012). *Slovyk suchasnoi linhvistyky: Poniattia i terminy* [Dictionary of modern linguistics: Concepts and terms] (Vol. 1–4). (Vol. 3: П–С). Donetsk: Vyd-vo DonNU (in Ukr.).

ССЛТЕ, 2006 – Selivanova, O. (2006). *Suchasna linhvistyka. Terminolohichna entsyklopediia* [Modern linguistics. Terminological encyclopedia]. Poltava: Dovkillia. – Kyiv.

СУМ 9 – *Slovyk ukrainskoi movy* [Ukrainian language dictionary] (1978). (Т. 9). Kyiv: Naukova dumka (in Ukr.).

Тимченко, 1907 – Tymchenko, Ye. (1907). *Ukrainska hramatyka* [Ukrainian grammar] (Vol. 1). Kyiv: Tovarystvo “Chas” Kyiv (in Ukr.).

Тимченко, 1918 – Tymchenko, Ye. (1918). *Ukrainska hramatyka (dlia III i IV klasyi shkil serednikh)*. Kyiv: Krynytsia (in Ukr.).

Уманець, 1925 – Umanets, M. & Spilka, A. (1925). *Slovar rosiisko-ukrainskyi* [Russian-Ukrainian dictionary]. Berlin, Elzerdruk, Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukr.).

УМЕ, 2007 – Rusanivskiy, V.M. & Taranenko, O.O. (Eds.) [et al] *Ukrainska mova. Entsyklopediia* [Ukrainian language. Encyclopaedia] (3d ed.). Kyiv: Ukrainska entsyklopediia im. M.P. Bazhana (in Ukr.).

УП, 1933 – *Ukrainskyi pravopys* [Ukrainian orthography] (1933). Kharkiv: Radianska shkola (in Ukr.).

УП, 1946 – *Ukrainskyi pravopys* [Ukrainian orthography] (1946). Kyiv (in Ukr.).

Шашкевич, 1865 – Shashkevych, Hr. (1865). *Мала грамматика языка руского для школь головныхъ* [A small grammar of the Russian language for main schools]. Vienna (in Ukr.).

Шерех, 1947 – Kyslytsia, D. & Sherekh, Yu. (1947). *Hramatyka ukrainskoi movy: posibnyk dlia himnazii. Ch. II: Syntaksa* [Grammar of the Ukrainian language: a guide for gymnasium. II: Syntax]. Munich: Ukrainska trybuna (in Ukr.).

Шерех, 1951 – Sherekh Yurii (1951). *Narys suchasnoi ukrainskoi literaturnoi movy. [Essay on modern Ukrainian literary language]*. Munich: Molode zhyttia (in Ukr.).

Шерстюк, 1918 – Sherstiuk, Hr. (1918). *Ukrainska hramatyka dlia shkoly. Chastyna druha. Skladnia* [Ukrainian grammar for school. Part two. Syntax]. Kyiv – Viden (in Ukr.).

Шульжук, 2004 – Shulzhuk, K.F. (2004). *Syntaksys ukrainskoi movy. Pidruchnyk* [Syntax of the Ukrainian language. Textbook]. Kyiv: Akademiia (in Ukr.).

REFERENCES

1. Kazymyrova, I.A. (2021). Kontseptsiiia istorychnoho slovnyka linhvistychnykh terminiv [Concept of the historical dictionary of the linguistic terms]. *Ukrainska mova*, 2 (78). 90–101. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2021.02.090> (in Ukr.).
2. Kazymyrova, I.A. (2020). Linhvistychnyi profil dzhерela yak terminohrafichnyi instrument [Linguistic profile of source as a terminographical tool]. *Ukrainska mova*, 2 (74), 59–73. Retrieved from: <https://doi.org/10.15407/ukrmova2020.02.059> (in Ukr.).
3. Kuprii, T. & Tymish, L. (2022). U poshukakh movnoi identychnosti karpatoukraintsiv naperedodni i pid chas Chekhoslovatskoi kryzy 1938 r.: za materialamy presy Pidkarpatskoi Rusi [In search of the linguistic identity of Carpatho-Ukrainians on the eve and during the Czechoslovak crisis of 1938: according to the press of Subcarpathian Russia]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia Istoriia*, 9/51, 259–277. Retrieved from: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.9/51.254454> (in Ukr.).
4. Danysh, M. & Mushynka, I. (2021). Nevryly Yaroslav Ferdynandovych. In Dziuba, I.M., Zhukovskiy, A.I., Zhelezniak, M.H. [et al.] (Ed.). (2021). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of Modern Ukraine]. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. Retrieved from: <https://esu.com.ua/article-72751> (in Ukr.).

5. Nevrlı, Ya. (1938). *Hramatyka ukrainskoi movy. Chastyna druha. Skladnia (Syntaksa)*. [Grammar of the Ukrainian language. Part two. Syntax]. Uzhhorod (in Ukr.).
6. Shtets, M. (1969). Literaturna mova ukraintsv Zakarpattia i Skhidnoi Slovachchyny (pislia 1918). [Literary language of Ukrainians of Transcarpathia and Eastern Slovakia (after 1918)]. *Pedahohichniy zbirnyk № 1. Serii movoznavcha [Pedagogical collection No. 1. Linguistic series]*. Slovatske pedahohichne vydavnytstvo. Bratislava (in Ukr.).
7. Tsyhanok, H.M. Kvalifikatsiia ukrainskykh fonetychnykh terminiv u systemi linhvistychnoi terminolohii. In *Actual scientific achievements – 2019: XV International scientific and practical conference (Prague, 22.06.2019 – 30.06.2019)*. Retrieved from: <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/6748/1/%D0%A6%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%BA%20%D0%93.%20%D0%9C.%20%D0%9A%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D1%85%20%D1%84%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2.pdf> (Access mode: 24.08.2020) (in Ukr.).

УДК 811.161.2'373.46

<http://orcid.org/0000-0001-7798-73>

О.А. ДІЛЬНА
м. Львів, Україна

НОВІ ПРОФЕСІЙНІ РОЛІ ВЧИТЕЛЯ ТА ЇХНІ НАЗВИ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті проаналізовано найновіші терміни, що з'явилися в педагогіці, з погляду доцільності їхнього використання. З'ясовано значення й походження таких термінів: коуч, фасилітатор, тьютор, ментор, модератор, едвайзер та супервайзер (супервізор). Описано, яким чином семантика чужомовних назв накладається на визначення функцій, що їх виконують сучасні вчителі. Запропоновано найбільш доречні замітники запозичених термінів (власне українські та інішомовного походження).

К л ю ч о в і с л о в а: запозичені слова, англізми, педагог, учитель, педагогічна термінологія.

У сучасному світі багатозадачність є професійною ознакою фахівців, що працюють у різних сферах. Це стосується й учителів, які в складних умовах сучасного освітнього процесу – віддалене навчання в умовах пандемії, віддалене та змішане навчання в умовах воєнного стану – здобувають нові знання й навички роботи та виконують ролі, що нерідко виходять за межі традиційного уявлення про вчителя.

У концепції Нової української школи йдеться про вчителя, який уже не є єдиним наставником і джерелом знань, а є водночас коучем, фасилітатором,

© О.А. ДІЛЬНА, 2023